

Esovitá spona typu Poysdorf z Velešic, okr. Jičín

S-shaped brooch of type Poysdorf from Velešice, Jičín district

Adéla Matoušková

Abstrakt

Téma tohoto článku je zaměřeno na nový nález esovité spony z k. ú. Velešice, okres Jičín. Spona byla získána prostřednictvím detektorového sběru. Bližším zkoumáním bylo zjištěno, že jde o esovitou sponu typu Poysdorf.

Abstract

The main goal of this article is the presentation of new discoveries of s-shaped brooch from Velešice, Jičín district (Eastern Bohemia). This brooch of type Poysdorf was found using a metal detector inside the cadastral area of Jičín in year 2014.

Klíčová slova: esovitá spona – typ Poysdorf – detektorový nález – Východní Čechy – okres Jičín

Key words: S-shaped brooch – type Poysdorf – a metal detector discover – Eastern Bohemia, district Jičín

Nálezové okolnosti

Esovitá spona¹ pochází z regionu východních Čech. Na podzim roku 2014 byla spona nalezena J. Skalou pomocí detektoru kovů v k. ú. Velešice (poloha od kostela), okr. Jičín nad levým břehem řeky Cidliny u čp. 1, v nadmořské výšce 250 metrů (*obr. 1*). Přesné souřadnice místa nálezů GPS jsou E 50.32153, N 15.43095 (± 4 m). Spona se nachází ve sbírce MVČ².

Popis esovité spony

Esovitá ptačí spona je vyrobena ze stříbra. Skládá se ze dvou protilehlých ptačích hlaviček (ty jsou ve směru „hodinových ručiček“). V centrální části je zdobena vruborezem s motivem meandru. Zbylá část spony je pokryta podélnými rýhami. Zobáčky jsou otevřené se svinutou horní polovinou. Na vršku ptačích hlaviček nápadně vystupují tzv. „ušičky“. Dá se

předpokládat, že v očních partiích byla červená sklíčka, ta se ovšem nedochovala. Spona je velmi zachovalá, avšak upínací mechanismus chybí.

Rozměry: délka 2,7 cm, šířka 1,7 cm, tloušťka 0,15 cm, hmotnost 3 g, (*obr. 2, 3*).

Zařazení spon typu Poysdorf

Ptačí esovitá spona z Velešic vykazuje charakteristické znaky, které svým provedením definují její typologicko-chronologické zařazení k esovitým sponám typu Poysdorf. Hlavními výzdobnými prvky jsou středový kvadratický meandr, otevřený zobáček a podélný/příčný vruborez³.

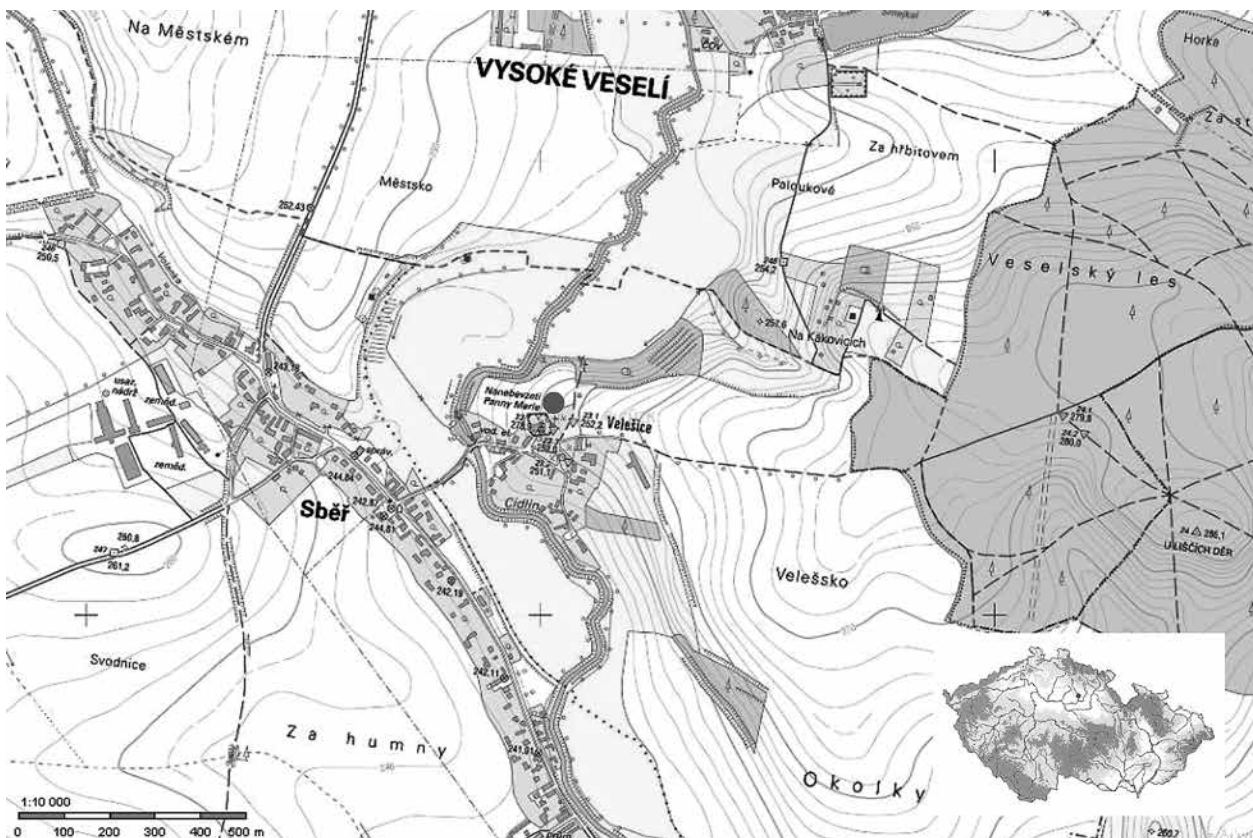
Tato spínadla jsou typickou severodunajskou formou z doby stěhování národů (*Tejral 2011, 55*). Podle J. Tejrals⁴ se jejich produkce začala relativně rychle šířit na sever od Dunaje (*obr. 4*) a staly se módním doplňkem ženského oděvu. Dle F. Daima

¹ Uložení: Muzeum Východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 80804, přír. č. 80-2015.

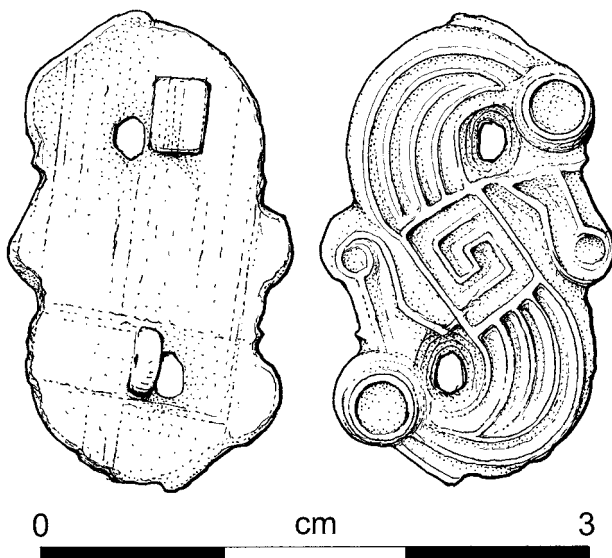
² Za poskytnutí nálezů velmi děkuji Pavlu Horníkovi (MVČ v Hradci Králové).

³ Některé exempláře hlásící se k tomuto typu jsou rovněž ozdobeny malými oušky v horních partiích.

⁴ Klasifikaci esovitých spon provedl rovněž J. Tejral, který spony typu Poysdorf rozdělil do dvou skupin A a B – sk. A je více komplikovaná, sk. B je „degenerovaná“ (*Tejral 2002, 341*).

Obr. 1 Velešice, okr. Jičín, oblast nálezu esovité ptačí spony. – Fig. 1 Velešice, Jičín district. S-shaped brooch discovery area, Jičín district.

Obr. 2 Velešice, okr. Jičín, esovitá spona typu Poysdorf (autor M. Černý). – Fig. 2 Velešice, Jičín district. S-shaped brooch, type Poysdorf from Velešice (author M. Černý).

jsou zde indicie, že výbava odpovídá příslušenství kováře/kovotepce barevných kovů, spíše než šperkaře (Daim – Mehofer – Tobias 2005, 2014). Převážná většina nálezů pochází z území Čech, Moravy, Dol-

ního Rakouska, jižního Německa a koncentrují se také v prostoru někdejší římské provincie Panonie (Tějral 2011, 55; Droberjar 2013, 148). Jen ve velmi malém počtu je jejich přítomnost doložena v oblasti Durynska.

Tento typ spon byl v roce 1962 definován J. Wernerem dle eponymního nálezů bronzového „modelu“ (spíše polotovaru – Daim – Mahofer – Tobias 2005, 214) z hrobu 6 v dolnorakouském Poysdorfu. Nález je datován do první čtvrtiny 6. století a dle J. Wernera (1962) jsou tyto ptačí spony vedoucí formou severodanubské – langobardské fáze (Werner 1962, 77–78; Lohe von der 1994, 24).

Nejnámější dvojice esovitých spon (obr. 5) z českého teritoria pochází ze středočeské lokality Záluží-Čelákovice, hrob 26/XXI (Svoboda 1965, 287, tab. XCIV: 7–8). Spony byly nalezeny v neporušené hrobové jámě, ve které bylo pohřbeno dítě (infans II až juvenis). Součástí bohaté výbavy byl též krásný náhrdelník ze skleněných korálek a samostatně nošený aureus císaře Anthemia (467–472)⁵ s ouškem, který byl uložen pod spodní čelistí (Tějral 2011, 56; Schmidt

⁵ Nově bylo zjištěno a opraveno, že císař Anthemius vládl v Západořímské říši (467–472); (Militký 2013, 100).

Obr. 3 Velešice, okr. Jičín, esovitá spona typ Poysdorf (foto L. Vojtěchovský). – Fig. 3 Velešice, Jičín district. S-shaped brooch, type Poysdorf from Velešice (photo L. Vojtěchovský).

1961, 132; Svoboda 1965, 287; Militký 2013, 100; Korený – Kostka 2014, 535–541). Díky přítomnosti římské mince byl hrob datován J. Wernerem do první čtvrtiny 6. století (Werner 1962, 77–78; Tejral 2011, 53). Podle nového zhodnocení je však tento celek kladen už do doby kolem roku 500, nejpozději do počátku 6. století (Korený – Kostka 2014, 541; srv. Losert – Pleterski 2003 – hrob datují do intervalu 475–500). K nižšímu datování vedly výše citované autory tři důvody: věk dítěte (asi 10 let), slabé opotřebení mince a zejména způsob uložení/nošení esovitých spon v prostoru pánve/levého boku, který je v burgundském a alamském prostředí doložen v druhé polovině 5. století, či do doby kolem roku 500,⁶

Další spona téhož typu je známa z pohřebiště v Klučově (hrob 18). Její časové zařazení spadá do stupně E2 v Čechách a rovněž jde o exemplář typu Poysdorf (Korený – Kudrnáč 2003, 440–441; Droberjar 2013, 148). Spínadlo je zdobeno středovým kvadratickým meandrem, svinutými zobáčky i „oušky“, ovšem ptačí krky jsou zdobeny motivy trojúhelníků a meandrů.

Tříděním spon typu Poysdorf se zabývala celá řada badatelů. J. Tejral tato spínadla rozdělil do několika skupin na základě kvadratického políčka, které je vyplněno vrubořezovým meandrem a stočeného (otevřeného) zobáčku. Tato forma se střídavě označuje za typ Holásky – Záluží, Klučov – Holásky – Záluží či Poysdorf – Holásky – Klučov, přičemž její trvání vymezuje léty 500/510 až 530/540 (Lohe von

der 1994, 24; Milavec 2007; Tejral 2002, 340; táž 2011, 50, 56–58; Droberjar 2013). Podle J. Tejrala je model z Poysdorfu reprezentativním typem spony, který se na základě třídění dle K. von der Lohe řadí mezi typ A a B (Tejral 2011, 55). Spona ze Záluží-Čelákovice z hrobu 26/XXI se shoduje se sponami z lokality Altenerding (hrob 1237 a 870). Tyto šperky A. Losert a H. Pleterski řadí do skupiny s žebrovanými krky 2a a 2b (Losert – Pleterski 2003, 163, Abb. 23; Tejral 2011, 56). Spony typu Poysdorf ze Záluží-Čelákovice spadají v pojetí K. von Lohe do varianty A, tedy do první třetiny 6. století (Lohe von der 1994, 24, Abb. 6: 7; Droberjar 2013, 148, 149, obr. 1: 3–4). Tato varianta je typická svinutými zobáčky a podélným rýhováním na těle spony. Další představitel varianty A je pak přirozeně spona z lokality Poysdorf, hrob 6 (Lohe von der 1994, 28, Abb. 6: 8). Jiné, ale v zásadě podobné rozdělení provedli A. Losert a H. Pleterski (2003) na základě nálezů z pohřebiště Altenerding. Ti rozdělili spony typu Poysdorf do tří základních variant (Losert – Pleterski 2003, 164, Karte 19). Do varianty 1 se řadí spony s příčným rýhováním. Za příklad lze uvést sponu z Kyjova, hrob 992 (Šmerda 2012, 8–9). Varianta 2 se dále dělí na 2a, kam patří spony s rovnými zobáčky a 2b, kam jsou řazeny spony se zobáčky svinutými. Avšak obě varianty mají odlišnou orientaci středového meandru (Droberjar 2013, 148). Pro nejméně rozšířenou variantu 3 jsou typické motivy trojúhelníků (Droberjar 2013, 149).

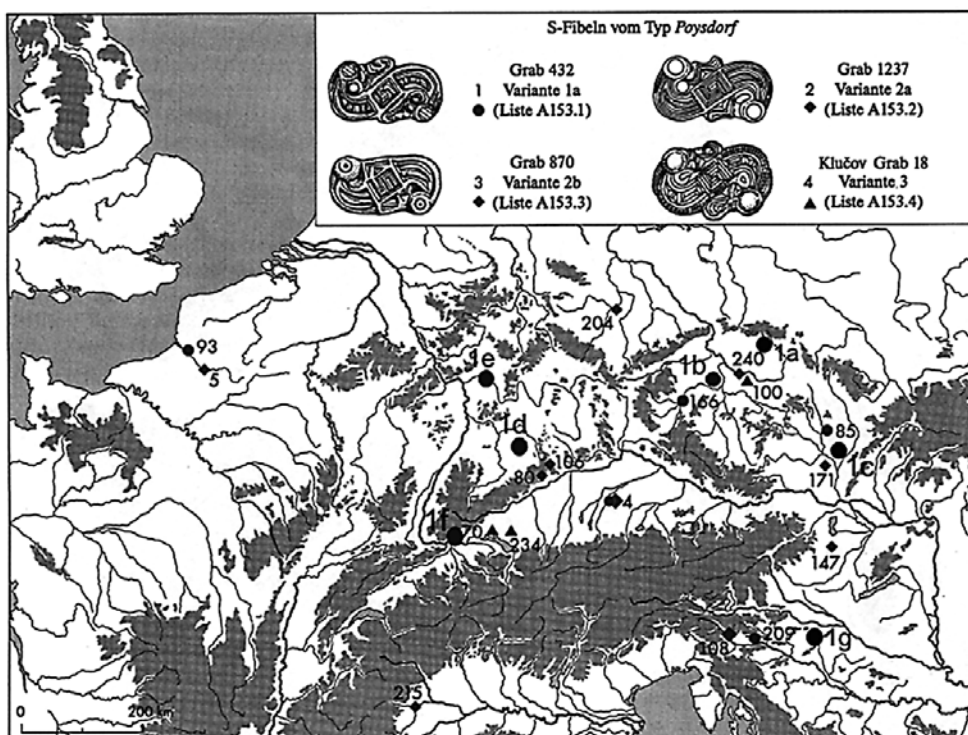
Výše uvedená zjištění jsou shodná s názorem B. Schmidta (1961, 132), který popisované spony řadí do závěru skupiny IIb a do skupiny IIIa (525–560). Do stejné časové etapy (skupina IIIa) je datována esovitá spona se středovým meandrem z lokality Stössen, hrob 31 (Schmidt 1961, 132, Taf. 73), ovšem ta se liší tvarem zobáčku⁷.

Kus z Velešic náleží pro výše uvedené znaky k variantě A podle K. von der Lohe (1994), která odpovídá variantě 2a podle A. Loserta a H. Pleterského (2003). Zároveň odpovídá skupině IIb (470/480–530), jež se shoduje s datací J. Tejrala (500/510–530/540); (Schmidt 1961, 132; Tejral 1990, 249). Podle E. Droberjara (2013, 148, 153) patří spony typu Poysdorf v Čechách do starší fáze stupně E2a (510/520–540/550).

V této pasáži nelze opomenout nálezy spon pocházející ze Slovinska, které korelují s nálezy z oblasti Panonie. Z tohoto teritoria pochází sedm exemplářů ptačích esovitých spon. Čtyři byly nalezeny na pohřebišti Lajh v Kranj, dvě jsou z lokality Sv. Gora při Rovišču a jedna z Rifnik (poblíž Šentjur); (Milavec 2007, 348). Tyto slovinské kusy jsou zdobeny

⁶ Zde bych chtěla velmi poděkovat R. Korenému, který mi pomohl utřídit myšlenky a rozšířil mé dosavadní znalosti a chápání o výrobě spon z mladšího stupně DSN.

⁷ K. von der Lohe (1994, 28, Abb. 6) tento kus řadí do varianty B, což je skupina spon s vroubkovanými krky, ale bez svinutých zobáček. Tuto skupinu reprezentuje také spona z italské lokality Testona.

Obr. 4 Mapa rozšíření esovitých spon typ Poysdorf, 1a esovitá spona z Velešic, 1b Hostovice, 1c Kyjov, 1d Kösingen, 1e Frankfurt nad Mohanem, 1f Schleithem, 1g Rifnik (podle Losert – Pleterski 2003 – upraveno). – Fig. 4 Map of distribution of type Poysdorf s-shaped brooches, 1a s-shaped brooch from Velešice, 1b Hostovice, 1c Kyjov, 1d Kösingen, 1e Frankfurt nad the Main, 1f Schleithem, 1g Rifnik (according to Losert – Pleterski 2003 – edited by author).

vertikálními i horizontálními rýhami a podobají se tak modelu z Poysdorfu i sponám z lokalit Záluží-Čelákovice, Amiens a Nikitsch (táž, 348). Podle T. Milavec jsou spony z pohřebiště Sv. Gora typickými a luxusními exempláři typu Poysdorf (táž, 348, pl. 3: 2, 3). Shodují se otevřené zobáčky, oči, které byly pravděpodobně vyloženy sklíčkem a především

Obr. 5 Esovitá spona z lokality Záluží – Čelákovice (podle Svoboda 1965). – Fig. 5 S-shaped brooch from Záluží – Čelákovice (according to Svoboda 1965).

středový meandr. Na ptačích krkách je kombinace horizontálních i vertikálních rýh. Spona z lokality Rifnik má jednodušší formu, i přesto se předchozím sponám značně podobá (táž, 348, pl. 3: 6). Z pohřebiště v Kranj z hrobu 31 jsou známé dva kusy typu Poysdorf. Opět je tu shodný meandr i vertikální rýhy a hlavíčky jsou zasazeny ve směru „hodinových ručiček“ (táž, pl. 1: 4, 5). K těmto příkladům lze přiřadit velmi jednoduchou formu esovité spony z hrobu 182, která je plošně zdobena vertikálními rýhami, ovšem středový meandr je spíše schematický (táž, 348, pl. 1: 6). Slovinské esovité spony jsou řazeny do Tejralovy severodunajsko-panonské fáze (530–570), severodunajské fáze (510/520–540/550), ovšem patří sem i spony, které lze typologicky zařadit k panonským a italským nálezům (Milavec 2007, 351). Podle autorky T. Milavec jsou výše uvedené ptačí spony reprezentativním prvkem pro generaci obyvatel, kteří zde žili před odchodem do Itálie či zde mohla pobývat i generace starší, možná z let 526/27 (táž, 351). Nicméně je potřeba si uvědomit, že zdejší obyvatelstvo nebylo výlučně jen langobardského původu. Mezi slovinskými sponami jsou také příklady, pro které lze nalézt analogie mimo území obývané langobardským etnikem (př. jižní Německo – Altenerding, Marktoberdof aj.); (táž, 351).

Závěr

Ptačí esovitě spony jsou šperkem, který byl součástí ženského oděvu. Malé esovitě spony byly v průběhu 6. století charakteristickou komponentou spínající oděv, neboli tuniku římského stylu, v oblasti hrudníku (*Droberjar – Matoušková 2013*, 54, 56). Esovitá spona z Velešic je druhým exemplářem tohoto druhu spon ve východních Čechách. Doposud byla známá pouze chronologicky starší spona typu Záluží pocházející z lokality Lochenice IX, hrob 4 (*Žeman 1990*, 85, obr. 34: 17, Taf. XXVIII, Lochenice IX, 1). Velešická ptačí spona je ukázkovým typem esovité spony skupiny Poysdorf. Ve srovnání s nálezem páru spon ze Záluží-Čelákovic je tu jen velmi nepatrná odlišnost. Velešická spona má výraznější ouška a méně rozevřený zobáček. Klučovská spona se diferencuje geometrickým vrubořezem na těle spony. Nicméně kvadratický meandr je identický, jak u spon ze Záluží, Poysdorfu, Kyjova, tak i u spony z Velešic. Bohužel absence dalších šperků ve východočeském regionu nám neumožňuje provést konkrétnější zhodnocení situace. Je to z důvodu, že pro tuto část Čech není stále vyřešena otázka hustoty osídlení, která je však závislá na stavu poznání (*Žílek – Vích 2015*, 219). Území na rozhraní Čech a českomoravské oblasti ve druhé polovině 4. až první polovině 6. století nebylo odloučeno od labsko-germánského kulturního okruhu (*Žílek – Vích 2015*, 109). Pro území severní poloviny východních Čech v rámci mladšího stupně doby stěhování národů bude nutné do budoucna počítat nejen s ojedinělými předměty, ale též s nálezy z prostředí sídlišť a pohřebišť.

Nález nové ptačí spony poukazuje prozatím na rezervy v prozkoumaném terénu východních Čech. S jejím objevením vznikají otázky, na které nelze s určitostí odpovědět. Pochází spona z oblasti středního Podunají a jde tedy o import do východních Čech? Byla spona párovým šperkem a lze sponu připsat výlučně langobardskému etniku? V tomto případě je důležité si uvědomit, že esovitě spony se vyskytují v regionu durynsko-polabském i v teritoriu někdejší provincie Panonie. Zdejší kusy esovitých spon jsou chronologicky řazeny jak do doby před příchodem Langobardů, tak do etapy jejich působení ve středním Podunají. To může indikovat, že vývoj esovitých spon je nezávislý na langobardském etniku. Avšak později jsou jimi akceptovány a stanou se pro ně velmi oblíbeným šperkem (*Milavec 2007*, 351). Z tohoto důvodu nelze stále trvat na propojování vizuálně podobajícím se předmětům z „langobardského“ prostředí výlučně jen Langobardům. Autorka se přiklání k názoru badatelky T. Milavec, že esovitě spony jsou širokým evropským fenoménem, který by měl být hodnocen v rámci lokálního měřítka s cílem definovat centrum distribuce určitých typů i podtypů (*Milavec 2007*, 351).

Summary

The examined s-shaped brooch comes from Eastern Bohemia region. It was found using a metal detector inside the cadastral area of Velešice in year 2014 (*Fig. 1, 2*). The brooch is currently in Museum of Eastern Bohemia in Hradec Králové (MVČ). I would like to express my gratitude to Mgr. Pavel Horník of MVČ who lent me this brooch for examination.

This s-shaped brooch representing a bird has got characteristic features that define its chronological categorization. The main and typical attributes are a middle meander, a roll up beak and longitudinal lines. These features are characteristic for type Poysdorf. The brooches of type Poysdorf are typical for North Danube period within Migration Period (*Tejral 2011*, 55). Their production spread relatively quickly from Danube River to the north of Europe. The s-shaped bird brooches were generally a fashionable accessory of women's clothes. Vast majority of these brooches appear in Bohemia, Moravia, Lower Austria and southern Germany (*Tejral 2011*, 55; *Droberjar 2013*, 148). The most famous s-shaped brooches come from Čelákovice-Záluží, grave 26/XXI (Central Bohemian region). The grave 26/XXI (*Svoboda 1965*, 287) was the cardinal discovery for category Poysdorf – Holásky – Klučov (*Tejral 2002*, 340; *same 2011*, 50; *Droberjar 2013*, 148). The brooch from Velešice district dates to variant A (1/3 of 6th century; according *Werner 1962*; *Karl von der Lohe 1994*), group IIb (470/80–530); (according *Schmidt 1961*), type Poysdorf – Holásky – Klučov (according *Tejral 1989, 2002, 2005*) and variant 2a (according *Losert – Pleterski 2003*).

Literatura

- Daim, F. – Mehofer, M. – Tobias, B. 2005*: Die langobardischen Schmiedengräber aus Poysdorf und Brno. Fragen, Methoden, erste Ergebnisse. In: W. Pohl – P. Erhart (Hrsg.): Die Langobarden. Herrschaft und Identität. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 9, 201–224.
- Droberjar, E. 2013*: Langobardské esovitě spony ve středních Čechách. *Archeologie ve středních Čechách* 17, 147–159.
- Droberjar, E. – Matoušková, A. 2013*: Oděv a šperk langobardských žen. K transformaci hmotné kultury v průběhu 6.–7. století. *Živá archeologie – REA* 15/2013 (I), 53–58.
- Žílek, J. – Vích, D. 2015*: Nové poznatky o době stěhování národů ve východních Čechách a na českomoravském pomezí. In: M. Popelka – R. Šmidtová – Z. Beneš (edd.): Od Skandzy k Dunaji, od Rýna k Pasłęce. Sborník k 70. narozeninám Lubomíra Košnara. *Præhistorica* 32/2/2014, 99–112.
- Korený, R. – Kudrnáč, J. 2003*: Pohřebiště z doby stěhování národů v Klučově. (Nové zhodnocení a jeho místo v rámci Českobrodka v období stěhování národů a počátků raného středověku). *Archeologie ve středních Čechách* 7, 417–456.
- Korený, R. – Kostka, M. 2014*: Langobardské ženy v Čechách? K problematice ženských hrobů v 6. století. *Archaeologica Pragensia* 22, 516–558.
- Lohe, K. von der 1994*: Eine langobardische S-Fibel von Vörs-Kerkerdó. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 10, 23–35.
- Losert, H. – Pleterski, A. 2003*: Altenerding in Oberbayern. Struktur des fruhmittelalterlichen Graberfeldes und „Ethnogenese“ der Bajuwaren. Berlin – Bamberg – Ljubljana.

- Milavec, T. 2007:* Príspevek k hronologii S-fibul v Sloveniji. *Arheološki vestnik* 58, 333–355.
- Milítký, J. 2013:* Nálezy řeckých, římských a raně byzantských mincí v Čechách. *Monumenta numismatica* 2. Praha.
- Schmidt, B. 1961:* Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 18.
- Svoboda, B. 1965:* Čechy v Době stěhování národů. *Monumenta Archaeologica* 13.
- Šmerda, J. 2012:* Tajemství Langobardů. Katalog k výstavě. Hodonín.
- Tejral, J. 1990:* K chronologii spon z langobardských pohřebišť v Podunají. In: V. Nekuda – J. Unger – M. Čížmář (eds.): *Pravěké a slovanské osídlení Moravy*. Sborník k 80. narozeninám J. Poulíka. Brno, 231–250.
- Tejral J. 2002:* Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nordlich der mittleren Donau. In: J. Tejral (ed.): *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonaureaum*. Spisy Archeologického AV ČR Brno 19, 313–358.
- Tejral, J. 2011:* Zum stand der Langobarden Forschung im norddanubian Raum. In: J. Tejral et al. (Hrsg.): *Langobardische Gräberfelder in Mähren I*. Brno, 11–69.
- Werner, J. 1962:* Die Langobarden in Pannonien. Beiträge zur Kenntnis der langobardischen Bodenfunde vor 568. München.
- Žeman, J. 1990:* Pohřebišť z doby stěhování národů. In: J. Zeman – M. Buchvaldek – J. Sláma (eds.): *Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce*. *Prachistorica* 16, 69–101.

Mgr. Adéla Matoušková

Univerzita Hradec Králové, Katedra archeologie

E-mail: adela.matouskova@uhk.cz

Východočeské muzeum v Pardubicích

E-mail: matouskova@vcm.cz